

О.Л. Гошко, В.І. Матяш

ЕТИОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ГЕРПЕСВІРУСНОГО НЕЙРОІНФЕКЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Інститут епідеміології та інфекційних хвороб ім. Л.В. Громашевського АМН України

Проаналізовано етіологічну структуру герпесвірусних уражень нервової системи 124 пацієнтів. У хворих з хронічним рецидивним перебігом найчастіше було виявлено асоційовану герпесвірусну інфекцію (68,6 %), у структурі якої переважало поєднання HSV+CMV (24,2 %), HSV+CMV+EBV (21,0 %). Активна моновірусна інфекція домінувала у пацієнтів з гострим і підгострим початком захворювання (31,5 %), у структурі якої переважали HSV (13,7 %) і EBV (9,7 %), дещо рідше знаходили CMV (8,1 %). Для точнішого встановлення етіології нейроінфекційного процесу рекомендується тестування кількох біологічних середовищ у динаміці, з обов'язковим дослідженням спинномозкової рідини (СМР).

За даними ВООЗ, майже 90 % населення Земної кулі інфіковано одним чи кількома типами з 8 клінічно значущих герпесвірусів (ГВ) [1-3]. У структурі нейроінфекцій герпесвірусне ураження нервової системи посідає особливе місце як за вагомістю клінічних проявів і несприятливим прогнозом, так і за особливостями морфологічних змін [4-6]. Прогноз захворювання та ефективність противірусної терапії багато в чому залежать від своєчасності й точності встановлення етіологічного фактора. Прижиттєве встановлення етіології даної нейроінфекції стало можливим тільки після того, як у практику було запроваджено високочутливі, специфічні лабораторні тести: полімеразну ланцюгову реакцію (ПЛР), імуноферментний аналіз (ІФА), що дозволяють у короткий термін досліджувати різні біологічні середовища [7-9]. Але незважаючи на досягнуті успіхи в лабораторній діагностиці герпесвірусної інфекції (ГВІ), механізми взаємодії вірусів між собою, патогенна роль кожного їх типу в організмі людини і причини хронізації нейроінфекційного процесу до кінця не вивчені.

Завданням цього дослідження було вивчення етіологічної структури герпесвірусної нейроінфекції, визначення взаємозв'язку між клінічною

формою, особливостями перебігу захворювання і типом вірусу/вірусів.

Матеріали і методи

Об'єктом вивчення були пацієнти з вірусним ураженням нервової системи, які перебували на обстеженні й лікуванні у відділенні детоксикації інституту з 2002 по 2004 рр.

Діагноз визначали на підставі анамнезу хвороби, даних клініко-неврологічного обстеження, результатів інструментальних методів обстеження: магнітно-резонансної томографії (МРТ) головного, спинного мозку, електроенцефалографії (ЕЕГ), рео-ЕЕГ. Етіологію недуги встановлювали шляхом виявлення методами ПЛР, ІФА маркерів реплікативної активності ГВ у крові й лікворі. Визначальним вважали виявлення фрагментів ДНК вірусів у лікворі й крові і/чи специфічних антитіл до герпесвірусів у діагностичних титрах, за умови наступної сероконверсії. Враховували також виявлення в лікворі підвищених (понад 1:10) титрів антитіл класу IgG до ГВ, за умови наявності відповідних клініко-неврологічних проявів. Вірусологічні дослідження проводили в лабораторії Українського діагностичного центру і ДНК-лабораторії м. Києва.

Результати досліджень та їх обговорення

Було обстежено 124 пацієнти з явищами вірусного ураження нервової системи (жінок – 83, чоловіків – 41). Вік пацієнтів становив від 13 до 65 років; середній вік – (44,5±13,2) року. При обстеженні були виділені такі клінічні форми ураження нервової системи: арахноїдит – 1,6 %, арахноенцефаліт – 56,5 %, розсіяний енцефаломієліт – 12,1 %, енцефаломієлополірадикулоневрит – 12,9 %, менінгоенцефаліт – 4,0 %, полірадикулоневрит – 9,7 %, гангліоніт – 0,8 %, енцефаліт – 2,4 %. Головними неврологічними синдромами в пацієнтів були: астеничний – 100 %, цефалгічний – 97,6 %, лікворо-гіпертензивний – 58,9 %, вегетативні – 83,1 %, рухові, чутливі порушення – 89,5 %, недостатність функції черепних нервів – 72,6 %, психопатологічна симптоматика – 75,8 %.

ОРИГІНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

За ступенем тяжкості переважали середньо-тяжкі (71,0 %) і тяжкі форми (25,8 %), за характером і тривалістю хвороби – хронічний рецидивний перебіг (57,2 % хворих), рідше гострий (26,6 %) і підгострий (16,1 %).

Було встановлено, що своєчасна клінічна діагностика герпесвірусної інфекції складна у зв'язку з неспецифічністю і поліморфізмом симптомів. За даними анамнезу було виявлено, що тривалість хвороби в досліджуваній групі складала від кількох тижнів до 10 років і більше (у середньому 3,8 року). Відсутність адекватної терапії протягом такого тривалого періоду сприяла прогресуванню захворювання і розвитку ускладнень як з боку нервової системи, так і з боку внутрішніх органів.

Під час обстеження було встановлено, що в 40 (32,3 %) пацієнтів виявлено активний моновірусний процес, у 84 (67,7 %) хворих в одному і/чи двох біологічних середовищах – фрагменти ДНК і/чи діагностичні титри антитіл до кількох типів ГВ. На підставі цього припустили наявність у цієї групи пацієнтів активної асоційованої герпесвірусної інфекції. У таблиці 1 представлено етіологічну структуру герпесвірусної інфекції у пацієнтів з

різними неврологічними формами. При вивченні взаємозв'язку між типом (ами) вірусу(ів) і клінічною формою, перебігом захворювання були виявлені деякі особливості.

У пацієнтів з арахноенцефалітом з гострим чи підгострим початком недуги найчастіше реєстрували реплікативну активність одного провідного типу ГВ (у 10 випадках – EBV, у 6 – HSV1/2, у 4 – CMV).

У 41 хворого з тривалим хронічним перебігом захворювання були виявлені ознаки реплікативної активності кількох типів ГВ, серед яких домінували такі асоціації: HSV1/2+CMV (30,0 %), HSV1/2+CMV+EBV (20,0 %), HSV1/2+EBV (7,1 %). У 46 (65,7 %) випадках до різних асоціацій входив HSV, у зв'язку з чим можна припустити провідну роль цього типу ГВ як тригерного чинника або як кофактора в розвитку хронічного нейроінфекційного процесу.

Розсіяний енцефаломієліт був діагностований у 15 пацієнтів, з них у 13 (86,6 %) виявлені різні складні асоціації ГВ, серед яких домінувало поєднання HSV1/2+CMV+EBV (40,0 %). У 6 випадках в асоціаціях було виявлено HHV6, у 2 – HHV8. Етіологічна роль цих типів вірусів у розвитку розсія-

Таблиця 1

Етіологічна структура герпесвірусних уражень нервової системи

Тип вірусу/вірусів	Клінічна форма														Усього, n=124	
	Арахноенцефаліт, n=70		Арахноїдит, n=2		Розсіяний енцефаломієліт, n=15		Менінгоенцефаліт, n=5		Енцефаломієлополірадикулоневрит, n=16		Енцефаліт, n=3		Полірадикулоневрит, n=13			
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
HSV1/2	7	10,0	-	-	-	-	1	20,0	1	6,3	1	33,3	7	58,3	17	13,7
CMV	4	5,7	-	-	2	13,3	1	20,0	1	6,3	-	-	-	-	8	6,5
EBV	11	15,7	-	-	-	-	-	-	3	18,8	-	-	-	-	14	11,3
VZV	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	100,0	1	0,8
HSV1/2+CMV	21	30,0	1	50,0	1	6,7	1	20,0	3	18,8	-	-	3	25,0	30	24,2
CMV+EBV	1	1,4	-	-	-	-	-	-	1	6,3	-	-	-	-	2	1,6
HSV1/2+HHV6	1	1,4	-	-	-	-	1	20,0	1	6,3	-	-	-	-	3	2,4
HSV1/2+EBV	5	7,1	-	-	-	-	-	-	1	6,3	-	-	-	-	6	4,8
HSV1/2+VZV	1	1,4	-	-	-	-	-	-	-	-	1	33,3	1	8,3	3	2,4
HSV1/2+CMV+ HHV6 + HHV8	-	-	1	50,0	1	6,7	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1,6
HSV1/2+CMV+EBV	14	20,0	-	-	6	40,0	1	20,0	3	18,8	1	33,3	1	8,3	26	21,0
HSV1/2+CMV+HHV6	1	1,4	-	-	2	13,3	-	-	-	-	-	-	-	-	3	2,4
HSV1/2+CMV+EBV+ HHV6	2	2,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1,6
HSV1/2+HHV6+HHV8	1	1,4	-	-	1	6,7	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1,6
HSV1/2+CMV+VZV	-	-	-	-	-	-	-	-	1	6,3	-	-	-	-	1	0,8
EBV+HHV6	-	-	-	-	1	6,7	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,8
HHV6+HHV8	1	1,4	-	-	1	6,7	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1,6
HSV1/2+EBV+HHV6	-	-	-	-	-	-	-	-	1	6,3	-	-	-	-	1	0,8

ОРИГІНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

ного склерозу й інших демієлінізуючих захворювань нині широко вивчається. Середня тривалість хвороби в групі пацієнтів з асоційованою інфекцією становила 4,3 року. Перебіг недуги до лікування у 8 хворих мав хронічний прогресивний характер, у 5 – хронічний ремітантний. Моновірусну інфекцію у пацієнтів з розсіяним енцефаломієлітом було виявлено тільки у 2 хворих, і в обох випадках вона була зумовлена CMV.

Асоційована герпесвірусна інфекція домінувала в етіології у пацієнтів з діагнозом енцефаломієлополірадикулонеуриту. Під час вірусологічного дослідження в 11 з 16 (68,8 %) випадків виявлені різні поєднання ГВ, серед яких з однаковою частотою (по 18,8 %) траплялися HSV1/2+CMV і HSV1/2+CMV +EBV. Середня тривалість хвороби в цій групі пацієнтів становила 3,5 року, перебіг недуги у 8 осіб мав хронічний рецидивний, а у 3 – хронічний прогресивний характер. Моновірусну інфекцію виявлено у 5 хворих, переважно в осіб з гострим початком захворювання (у 3 – EBV, по 1 – HSV1/2 і CMV). Так, у 3 хворих з гострим тяжким перебігом енцефаломієлополірадикулонеуриту (за типом Гійєна-Барре) при вірусологічному дослідженні було виявлено ДНК EBV у крові, в лікворі визначали IgM з подальшою сероконверсією.

Характерним є те, що у пацієнтів з наведеними вище клінічними формами (арахноенцефаліт, розсіяний енцефаломієліт, енцефаломієлополірадикулонеурит) серед вірусних асоціацій домінували поєднання HSV1/2+CMV+EBV, HSV1/2+CMV.

На нашу думку, таке поєднання вірусів найнесприятливіше. Незважаючи на структурну і антигенну спільність, ці типи ГВ відрізняються за механізмом проникнення в межі центральної нервової системи (ЦНС) і тропністю до різних структур нервової системи, що сприяє не тільки дифузному ураженню центральної і периферичної нервової системи, а й підвищує ризик розвитку нейроавтоімунних процесів. Етіопатогенетична терапія в цих випадках, як було зазначено раніше, у зв'язку з різною чутливістю вірусів до нуклеозидних препаратів, складна і вимагає комплексного підходу.

Менінгоенцефаліт (4,2 %) і енцефаліт (2,4 %) були класичними формами нейроінфекційного процесу. Клінічно вони відрізнялися гостротою початку, стадійністю появи неврологічних синдромів і тяжкістю перебігу. При встановленні етіологічного чинника у пацієнтів особливу увагу звертали на дослідження СМР. У 4 випадках з 7 в СМР були виявлені фрагменти ДНК HSV1/2, в 1 – CMV. У 3 хворих одночасно в крові були виявлені підви-

щені титри специфічних антитіл класу IgM до CMV, EBV, що дало можливість виділити такі асоціації: HSV1/2+CMV+EBV, HSV1/2 +EBV, HSV1/2+HHV6. У СМР пацієнтів з енцефалітом у всіх випадках були виявлені підвищені титри антитіл IgG до HSV1/2. Додатково у 3 пацієнтів у крові визначали діагностичні титри специфічних антитіл IgM до CMV, VZV, EBV. Привертає увагу те, що в усіх випадках результати вірусологічного дослідження СМР не збігалися з результатами дослідження крові. Це свідчить про необхідність одночасного тестування кількох біологічних субстратів, що не тільки підвищує точність встановлення етіологічного чинника, а й дасть змогу раціонально підібрати противірусну терапію. На нашу думку, виявлення специфічних антитіл класу IgM до CMV, EBV у пацієнтів з гострими герпетичними менінгоенцефалітами, енцефалітами може свідчити про те, що ці віруси є першо-причиною у розвитку поліорганної патології та нейроінфекційного процесу, бо хронічна рецидивна герпесвірусна інфекція (CMV, EBV) сприяє розвитку виражених імунних змін і порушенню структури фізіологічних бар'єрів (гематоенцефалічного). Це призводить не тільки до реактивації інших нейротропних типів вірусів, а й підвищує ризик проникнення в межі ЦНС бактерій і грибів.

Полірадикулонеурит був діагностований у 12 (9,7 %) хворих, переважно в осіб, які мають рецидивний генітальний герпес (10 хворих), кількість рецидивів у яких перевищувала 6 і більше разів на рік, а тривалість хвороби більше 3 років. У всіх пацієнтів у крові до HSV1/2 були виявлені тільки підвищені титри антитіл класу IgG (більше, ніж у 4 рази), за наявності клініки рецидивного генітального герпесу. Додатково в 5 випадках визначали антитіла класу IgM до CMV, EBV, VZV. Наведені дані підтверджують той факт, що у хворих з частим рецидивним генітальним герпесом на тлі виражених імунних порушень вірусологічна картина може не відповідати клінічній.

Висновки

1. Нейроінфекційний процес може бути спричинений як моновірусною, так і асоційованою герпесвірусною інфекцією. Для підвищення точності визначення етіології захворювання і підбору противірусної терапії рекомендується одночасне тестування кількох біологічних середовищ у динаміці хвороби. Дослідження СМР у пацієнтів з підозрою на інфекційне ураження нервової системи є обов'язковим.

ОРИГІНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

2. Найчастіше (67,7 %) активна асоційована герпесвірусна інфекція спостерігалася у пацієнтів з тривалим хронічним рецидивним перебігом недуги. Серед асоціацій домінували поєднання HSV1/2+CMV (24,2 %) і HSV1/2+CMV+EBV(21,0 %).

3. У пацієнтів з гострим і підгострим початком захворювання домінувала моновірусна інфекція (32,3 %), у структурі якої найчастіше були діагностовані HSV1/2 (13,7 %) і EBV (9,7 %), рідше CMV (8,1 %).

4. У пацієнтів з такими неврологічними формами, як розсіяний енцефаломієліт, енцефаломієлополірадикулоневрит, у патогенезі яких домінують вірусіндуковані й автоімунні процеси демієлінізації, були виявлені складні асоціації ГВ, до складу яких, разом з провідними типами ГВ, входять маловивчені в клінічному і терапевтичному плані HHV6, HHV8.

5. Сорокіна М.Н., Скрипченко Н.В. Вирусные энцефалиты и менингиты у детей: Руководство для врачей. – М.: ОАО Медицина, 2004. – 416 с.

6. Цинзерлинг В.А., Чухловина М.Л. Инфекционные поражения нервной системы: вопросы этиологии, патогенеза и диагностики: Руководство для врачей многопрофильных стационаров. – СПб: ЭЛБИ-СПб, 2005. – 448 с.

7. Jeffery K.J.M., Read S.J., Peto T.E.A. et al. Diagnosis of viral infection of central nervous system: clinical interpretation of PCR results // *Genitourin. Med.* – 1997. – V. 349. – P. 313-317.

8. Sasadeuz J.J., Saks S.L. Herpes latency, meningitis, radiculomyopathy and disseminated infection // *Ibid.* – 1994. – V. 70. – P. 369-377.

9. Whitley R.J. Viral encephalitis // *Ibid.* – 1990. – V. 323, N 4. – P. 242-250.

ETIOLOGIC STRUCTURE OF HERPES-VIRUS NEUROINFECTION PROCESS

O.L. Hoshko, V.I. Matyash

SUMMARY. The etiologic structure of herpes-virus lesions of nervous system of 124 patients was analysed. In the patients with chronic recurrent course of disease the associated herpes-virus infection was revealed most often (68,6 %). In its structure prevailed the combinations HSV+CMV (24,2 %), HSV+CMV+EBV (21,0 %). In the patients with acute and subacute beginning of the disease prevailed an active monoviral infection (31,5 %), in structure of which predominated HSV (13,7 %) and EBV (9,7 %), a bit more seldom was found CMV (8,1 %). For more accurate definition of etiology of neuroinfection process was recommended the testing of some biological mediums in dynamics with obligatory research of cerebrospinal liquid.

Література

1. Деконенко Е.П., Лобов М.А., Ирдисова Ж.Р. Поражения нервной системы, вызываемые вирусами герпеса // *Неврологический журнал.* – 1999. – № 4. – С. 46-52.

2. Протас И.И., Хмара М.Е. Современные представления об этиологии и патогенезе герпетической инфекции центральной нервной системы // *Журнал неврологии и психиатрии.* – 2002. – № 2. – С. 73-75.

3. Хахалин Л.Н., Соловьева Е.В. Герпесвирусные заболевания человека // *Клин. фармакология и терапия.* – 1998. – № 7. – С. 72-76.

4. Руденко А.О., Муравська Л.В., Берестова Т.Г. та ін. Сучасні особливості моногерпесвірусних уражень нервової системи за даними клініко-інструментальних досліджень // *Сучасні інфекції.* – 2003. – № 2. – С. 37-43.